

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

УДК 811.161.2'1(092)“19”(043)

ГАПОН ЛЕСЯ ОЛЕКСІВНА

**ЛІНГВІСТИЧНА СПАДЩИНА
ЯРОСЛАВА-БОГДАНА РУДНИЦЬКОГО**

10.02.01 – українська мова

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Луцьк – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі загального мовознавства і слов'янських мов Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, доцент
Лісняк Стефанія Леонідівна,
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Аркушин Григорій Львович,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
професор кафедри історії та культури української мови;

кандидат філологічних наук
Осінчук Юрій Васильович,
Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича
Національної академії наук України,
науковий співробітник відділу української мови.

Захист відбудеться 08 вересня 2017 року о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 32.051.02 у Східноєвропейському національному університеті імені Лесі Українки (вул. Винниченка, 30-а, ауд. 407, м. Луцьк, 43021).

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки за адресою: вул. Винниченка, 30-а, м. Луцьк, 43021.

Автореферат розіслано 07 серпня 2017 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат філологічних наук, доцент

О. І. Приймачок

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Зі здобуттям Україною незалежності помітне місце в мовознавчих студіях посідають питання вивчення й системної характеристики доробку тих українських лінгвістів, чия наукова спадщина донедавна була поза сферою спеціального історіографічного та культурологічного розгляду, хоча їхні вагомі здобутки стали фундаментом для подальших лінгвістичних досліджень.

Незважаючи на численні конференції, проведені з метою висвітлення діяльності цих учених, та успішно захищені дисертації Н. Глібчук, О. Голуб, О. Жихаревої, І. Мамчич, К. Тищенко, В. Овчаренка, В. Чикут, чимало наукових праць відомих українських учених, упереджено й хибно оцінюваних радянськими ідеологами, ще не досліджено повною мірою. Це стосується перш за все наукової творчості тих лінгвістів, які тривалий час жили й творили поза межами України.

Одним із таких подвижників української науки був Я. Рудницький (1910–1995 рр.), наукова діяльність якого розгорталася в різних країнах: у Польщі – у міжвоєнний період, у Німеччині й Чехії – під час Другої світової війни; у Канаді – у період холодної війни між СРСР і Заходом.

Про вагомості досягнення ученого діаспори в науково-дослідницькій, культурно-освітній та громадсько-політичній сферах писали Я. Дзира, Г. Дідківська, Л. Дегтяренко й О. Супронюк, О. Домбровський, Р. Зорівчак, О. Ковальчук, Р. Сіромський, О. Співак, В. Шендеровський. До інформаційно насичених зарубіжних джерел, нині доступних дослідникам, належать біографічні виклади О. Войценко, Т. Носко-Оборонів; бібліографічні видання С. Голутяка-Галліка, М. Мандрики; публікації А. Власенко-Бойцун, Т. Примака, Г. Семенюк, Я. Славутича. У цих працях – публіцистичних, наукових та енциклопедичних статтях, біографічних нарисах та бібліографічних виданнях – стисло висвітлено основні віхи життя вченого, важливі аспекти його наукової, освітньої та громадсько-політичної діяльності.

Ім'я Я. Рудницького та його ідеї принагідно згадані в дослідженнях сучасних українських ономастів (Д. Бучка й Г. Бучко, Я. Редькви, М. Худаша й М. Демчук та ін.), діалектологів (Г. Аркушина, С. Бевзенка, С. Вакульчука, К. Іваночка, М. Лесіва), лексикографів й етимологів (Р. Кравчука, О. Мельничука, О. Трубачова), соціолінгвістів (О. Кривошеєвої, Г. Мацюк), істориків мови та славістів (Н. Мартинишин, Г. Шміло). Здебільшого це короткі (в межах абзацу) згадки про відповідний аспект лінгвістичних досліджень Я. Рудницького чи рецензії на його «Етимологічний словник української мови». Спеціальні лінгвістичні роботи, присвячені аналізу наукових здобутків ученого діаспори, тільки починають з'являтися: у статтях Я. Дзирі, Г. Дідківської, Р. Зорівчак, В. Шендеровського стисло окреслено основні напрями мовознавчих досліджень Я. Рудницького,

а в розвідках З. Бичка й С. Гірняк розглянуто діалектологічні та соціолінгвістичні напрацювання знаного філолога.

Обґрунтування вибору теми. Мовознавча спадщина визначного лінгвіста ХХ ст. Я. Рудницького характеризується багатогранністю й безсумнівною науковою вагомістю, однак до цього часу доробок ученого проаналізовано лише фрагментарно. Комплексний підхід, спрямований на те, щоб належним чином розкрити теоретичні аспекти й практичні результати мовознавчої діяльності дослідника, дасть змогу об'єктивно оцінити внесок Я. Рудницького в розвиток сучасної вітчизняної лінгвістики, яка в наші дні акумулює наукові досягнення мовознавців діаспори й материкової України.

Зв'язок роботи з науковими планами, програмами, темами. Дисертація виконана в рамках теми «Актуальні проблеми сучасної лексикології (ономастики), дериватології та граматики» кафедри загального мовознавства і слов'янських мов Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (реєстраційний номер 0113 у 003329). Тему кандидатської дисертації затверджено на засіданні вченої ради Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (протокол № 1 від 31 серпня 2010 р.).

Мета дослідження полягає в тому, щоб проаналізувати українознавчі лінгвістичні праці знаного представника української діаспори Я. Рудницького і, спираючись на висловлені в наукових джерелах оцінки й на власні спостереження, розкрити значущість спадщини вченого для історії вітчизняного мовознавства.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких основних завдань:

- 1) систематизувати й доповнити історико-біографічні факти щодо основних напрямів наукової та громадської діяльності Я. Рудницького;
- 2) окреслити місце мовознавчих праць у творчому доробку славіста, висвітлити їхнє науково-теоретичне, соціокультурне та практичне значення;
- 3) розкрити концепцію походження української мови, яку обстоював учений; проаналізувати його погляди на становлення української літературної мови, періодизацію та чинники її історичного розвитку;
- 4) висвітлити проблеми й перспективи функціонування української мови в материковій Україні та в діаспорі в інтерпретації мовознавця;
- 5) схарактеризувати основні лексикографічні праці Я. Рудницького; описати пропоновані ним науково-методологічні засади створення словників та визначити логіко-структурні особливості побудови їхніх статей;
- 6) з'ясувати внесок лінгвіста в розвиток української ономастики й діалектології;
- 7) показати вагомість лінгвістичних поглядів дослідника для свого часу та їхню актуальність на нинішньому етапі розвитку українського мовознавства.

Об'єкт дослідження – лінгвістична спадщина Я. Рудницького, зокрема його праці з історії української мови, діалектології, соціолінгвістики, ономастики, а також укладені ним словники.

Предмет дослідження – система поглядів Я. Рудницького на проблему українського глотогенезу, становлення й розвитку української літературної мови, її статус і перспективи функціонування в Україні та діаспорі, викладені в працях теоретичні положення й спостереження, що стосуються української діалектології, ономастики та лексикографічної практики.

Джерельною базою дослідження стали наукові тексти Я. Рудницького (монографії, словники, наукові статті, навчальні посібники тощо). Залучені також публікації дослідників про життя та творчість ученого; документи й матеріали, які висвітлюють біографічні факти, спогади сучасників, учнів і послідовників Я. Рудницького; праці відомих українських і зарубіжних мовознавців та періодичні видання 30-х – 90-х рр. ХХ ст.

Методи дослідження. Методологія дослідження базується на принципах історизму, системності, об'єктивності, усебічності, наступності (спадкоємності). Належну повноту та вмотивовану точність характеристики лінгвістичної спадщини Я. Рудницького забезпечило застосування описового методу, методів історіографічного аналізу й синтезу, а також прийоми культурно-історичного, біографічного, реферативного методів. Метод зіставлення дозволив порівняти трактування відомим славістом діаспори певних мовних явищ із поглядами інших мовознавців, у тому числі й сучасних. Використано також актуалістичний метод дослідження, який дав змогу, спираючись на сучасні знання, простежити розвиток досліджуваного об'єкта в минулому та передбачити деякі тенденції його майбутнього розгортання.

Наукова новизна отриманих результатів. Дисертація є першим комплексним дослідженням лінгвістичної спадщини знаного вченого-славіста Я. Рудницького, яке дає змогу заповнити окремі невідомі сторінки в історії розвитку української мовознавчої думки ХХ ст. Уперше у вітчизняній лінгвістичній історіографії висвітлено концепції автора, які стосуються різних аспектів учення про українську мову, зокрема особливостей та перспектив її функціонування як у материковій Україні, так і в діаспорі. Здійснено системний аналіз праць, що, належачи до вітчизняних мовознавчих здобутків, досі залишалися переважно за межами наукового обігу. У дисертації розглянуто й схарактеризовано 80 лінгвістичних праць ученого, серед яких – маловідомі, опубліковані, крім української, польською, німецькою та англійською мовами, інколи перевидані пізніше з урахуванням еволюції поглядів науковця на різні порушені ним проблеми. У роботі показано, що мовознавчий доробок відомого представника української діаспори Я. Рудницького належить до вагомих надбань сучасної української лінгвістики.

Теоретичне значення. Висновки та узагальнення виконаного дослідження сприятимуть розв'язанню теоретичних проблем, пов'язаних із дискусійними питаннями походження, розвитку та функціонального статусу української мови,

розкриттю таких важливих проблем соціолінгвістики, як мова й культура, мова та суспільство, мовна політика. У дисертації підтверджено також доцільність упроваджуваних Я. Рудницьким теоретичних засад вивчення онімного й діалектного матеріалу.

Практична цінність роботи полягає в тому, що одержані результати можуть бути використані у викладанні курсів історії української мови, діалектології, спецкурсів з ономастики, соціолінгвістики, у лексикографічній практиці, а також у різних формах культурно-просвітницької роботи.

Особистий внесок здобувача полягає в тому, що вибір джерельної бази дослідження, аналіз змісту та структури розглянутих мовознавчих праць, відбір і систематизація мовних одиниць, аналіз їхніх формально-семантичних особливостей, обґрунтування висновків здійснені самостійно. За характером виконання робота є одноосібним дослідженням. Публікації з теми дисертації підготовлені й опубліковані без співавторства.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дослідження обговорені на V Міжнародній науковій конференції «Пріоритети германського та романського мовознавства» (03–05.06.2011, Луцьк), Всеукраїнській науковій конференції «Українська філологія в контексті розвитку європейської наукової думки», присвяченій пам'яті професора Д. Бучка (13–14.11.2014, Тернопіль), Міжнародній науково-практичній конференції «Філологія, соціологія і культурологія: теоретичні і практичні аспекти розвитку сучасної науки» (30.09.2015–01.10.2015, Познань), Ономастичних читаннях, присвячених пам'яті Д. Бучка (12.11.2015, Тернопіль), Міжнародній науково-практичній конференції «Філологія, соціологія і культурологія: досягнення, напрацювання, пропозиції за 2015 рік» (30.12.2015–03.01.2016, Варшава), Міжнародній науковій конференції «Українська наука в європейському контексті» (08–10.04.2016, Мюнхен), Всеукраїнській науковій конференції «Українська філологія в контексті розвитку європейської наукової думки», присвяченій пам'яті професора Д. Бучка (03.11.2016, Тернопіль), Міжнародній східноєвропейській конференції «Література, соціологія і культурознавство» (29–30.11.2016, Познань).

Різні аспекти досліджуваної проблеми висвітлено в одинадцятьох одноосібних публікаціях: у семи статтях, вміщених у наукових фахових виданнях, одна з них – у журналі, проіндексованому в кількох наукометричних базах; у чотирьох статтях, надрукованих у закордонних збірниках.

Структура й обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел (329 позицій) та додатків: тематичного бібліографічного покажчика лінгвістичних праць Я. Рудницького, реєстру українських мовознавчих термінів, ужитих у працях ученого, списку публікацій здобувача за темою дисертації та відомостей

про апробацію результатів дисертації. Повний обсяг роботи – 303 сторінки, із яких основний текст викладено на 201 сторінці, додатки – на 52 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дослідження, проаналізовано стан її висвітлення в науковій літературі, сформульовано мету й завдання роботи, визначено методи, об'єкт і предмет вивчення, окреслено джерельну базу, розкрито наукову новизну, теоретичне та практичне значення роботи, зазначено форми апробації основних положень дисертації.

У першому розділі **«Лінгвісториографічне дослідження наукової спадщини Я. Рудницького»** встановлено методологічну базу дослідження, висвітлено основні етапи наукової біографії вченого, визначено пріоритетні напрями його лінгвістичних студій у львівській (1929–1937 рр.), західноєвропейській (1938–1948 рр.) і канадській (1949–1995 рр.) періоди діяльності, з'ясовано стан вивчення мовознавчого доробку Я. Рудницького науковцями діаспори і материкової України в контексті розвитку українського мовознавства другої половини ХХ ст.

Другий розділ **«Погляди Я. Рудницького на походження, історичний розвиток і статус української мови»** присвячено розкриттю поглядів ученого на генезу української мови як мови українського народу, становлення української літературної мови та утвердження її статусу в материковій Україні та в діаспорі.

У підрозділі 2.1. *«Розв'язання проблеми походження української мови та її місця серед інших слов'янських мов»* простежено, як Я. Рудницький інтерпретує дискусійну проблему українського глотогенезу. У лінгвістичних дослідженнях автора, як і в працях його сучасників, її пов'язано зі загальнослов'янським контекстом, тому особливої ваги набуває питання місця української мови серед інших слов'янських мов, більшої чи меншої спорідненості з ними. Східнослов'янський глотогенез мовознавець подає, звертаючись до теорії «родовідного дерева» А. Шлейхера та застосовуючи для реконструювання мовної історії «метод прамови». Я. Рудницький обстоював прямий і безпосередній розвиток слов'янських мов із діалектів праслов'янської мови, заперечуючи існування живої спільносхіднослов'янської (давньоруської) мови, тому основну увагу звертав на ті мовні ознаки, що вирізняють українську мову від сусідніх слов'янських мов. При аналізі «виключно українських мовних прикмет» й ознак, спільних із іншими слов'янськими мовами, Я. Рудницький, зважаючи на територіальне поширення української мови та близькість до теренів праслов'янської батьківщини, наголошує на центральному положенні української мови в сім'ї слов'янських мов.

У підрозділі 2.2. *«Феномен літературної мови у трактуванні Я. Рудницького»* проаналізовано погляди мовознавця на становлення

української літературної мови, її періодизацію та чинники історичного розвитку.

Лінгвістичні погляди Я. Рудницького на українську літературну мову базуються на трактуванні літературної мови як історично закономірної, суспільно важливої та необхідної форми існування загальнонародної мови.

Становлення й історичний розвиток української літературної мови дослідник розглядає не лише у власне лінгвістичному плані, а й у контексті розвитку національної культури, подаючи його на широкому тлі історичних подій і суспільної мовно-культурної ситуації в конкретний період. У зв'язку з цим мовознавець виокремлює давній (XI–XV ст.), середній (XV–XVIII ст.) і новий (з кінця XVIII ст.) періоди в еволюції української літературної мови, підтверджуючи свої висновки аналізом мовних змін, відображених у пам'ятках української писемності певного періоду.

Я. Рудницький переконаний, що в Україні з XI ст. як літературна функціонувала староцерковнослов'янська мова, пізніше – українізована церковнослов'янська, яку вживали до XVIII ст. Питання становлення нової української літературної мови мовознавець традиційно датує кінцем XVIII ст., однак у кінці XIX – на початку XX ст., на думку мовознавця, неминучим наслідком політичного поділу країни стало формування двох територіальних варіантів літературної мови – західноукраїнського і східноукраїнського, причому саме в західноукраїнському регіоні відбулося становлення новітньої науково-технічної термінології, активно розвивався публіцистичний стиль мовлення.

Загалом концепція вченого узгоджується із загальноприйнятим в україністиці визначенням літературної мови, а також із розкриттям особливостей становлення нової літературної мови та ролі відомих українських письменників у її творенні. Проте в періодизації, якої дотримується Я. Рудницький, наявні певні моменти, відмінні від традиційних підходів. У розвитку літературної мови середньої доби учений виокремлює XVIII ст. як етап тотальної русифікації. Крім того, дослідник висуває положення про специфіку розвитку нової української літературної мови, наголошуючи на його помірковано-еволюційному характері (від початків і до Першої світової війни) та революційному (після Першої світової війни, коли відбувається стрімке розширення суспільного функціонування цієї мови, її стильове розгалуження).

У підрозділі 2.3. *«Соціолінгвістична проблематика праць вченого»* доведено, що у сфері наукових зацікавлень лінгвіста постійно перебували проблеми й перспективи функціонування української мови в материковій Україні і в діаспорі. Продемонстровано висновки вченого щодо впливу держави на мовну ситуацію через ідеологічні, законодавчі, адміністративні, фінансово-економічні важелі, які визначають соціальний статус і соціальні функції мов.

Я. Рудницький негативно оцінював мовну політику СРСР, розглядав ситуацію щодо збереження мовної та культурної самоідентичності українців у Радянському Союзі як украй несприятливу, виступав борцем за мовні права на міжнародному рівні. На думку вченого, наслідки русифікації в УРСР можуть бути трагічнішими, ніж у Російській імперії, оскільки самодержавство лише радикально обмежувало сфери вживання української мови, проте не втручалось у її структуру, не спотворювало і не позбавляло мову національної специфіки «науковими методами», як це чинив комуністичний уряд.

Мовознавець обґрунтував концепцію лінгвоциду («лінгвіциду»), чітко визначив перелік лінгвіцидних ознак, а саме: убивство носіїв мови (геноцид); репресивні заходи, що заважають природному розвитку мови; насильницьке трансформування двомовного суспільства в одномовне; нав'язування чужої мови шляхом обов'язкового вивчення її в школі та через засоби масової інформації; відсутність державної підтримки культурного розвитку національних меншин.

Чимало уваги Я. Рудницький присвятив питанню збереження рідної мови, а тим самим й національної самобутності українців у діаспорі, де його називали «творцем української науки в Канаді» та «батьком канадської багатокультурності». Науково вагомими є дослідження вченого стосовно історії побутування української мови в «розсіяній діаспорі» та в «україномовних анклавах». Беручи до уваги статистичні, історичні й лінгвістичні дані, мовознавець переконливо обстоював належність української мови до групи іммігрантських, анклавних, стійких до асиміляційних процесів мов індоєвропейського походження, що стали частиною «канадської культурно-мовної мозаїки».

У підрозділі 2.4. *«Питання культури мовлення, правопису та термінотворення в працях ученого»* показано роботу Я. Рудницького над виробленням норм літературної мови. Учений також відомий як автор низки термінологічних розвідок, у яких розглянуто процеси формування української термінології на рідномовному ґрунті.

Важливим аспектом авторської діяльності, спрямованим на забезпечення культури мови, була його наполеглива праця над утворенням єдиних правописних норм української літературної мови. Орієнтуючись на харківський правопис, ухвалений у 1927–1929 рр., мовознавець долучився до укладання на його основі багатьох діаспорних видань «Українського правопису».

У цьому підрозділі визначено також особливості вживання лінгвістичних термінів у працях Я. Рудницького. Терміни, якими послуговувався науковець, належать до двох груп: 1) ті, що збігаються з усталеними в сучасному українському терміновжитку (*іменник, прикметник, фонема* й ін.); 2) ті, що відрізняються від українських лінгвістичних термінів, поширених сьогодні (*гортанка, голосниці, наросток,*

приросток, ротова яма тощо). Установлено, що більшій частині термінів другої групи властиві лише певні фонетичні, словотвірні, морфологічні чи орфографічні відмінності від сучасних (*альфабет, білябіяльний, голосівка, приголосівка, денасалізація*), проте наявні також терміни, виражені іншими лексемами з притаманною їм формальною будовою (*складня* – синтаксис, *звучня* – фонетика, *дієйменник* – інфінітив, *заник півголосівок* – занепад редукованих тощо).

У третьому розділі «**Лексикографічна діяльність Я. Рудницького**» схарактеризовано доробок ученого у сфері словникарства.

У підрозділі 3.1. «*Особливості та наукове значення «Етимологічного словника української мови» Я. Рудницького*» проаналізовано фундаментальну лексикографічну працю дослідника – перший у сучасному українському мовознавстві «Етимологічний словник української мови» (1962–1982 рр.).

З'ясовано, що для застосованої тут структури словникових статей значною мірою характерні авторські нововведення. Кожна з них містить слово-заголовок кирилицею, його літературні й діалектні різновиди, переклад англійською мовою, вказівку на історичні джерела, порівняння з відповідниками в слов'янських чи інших індоєвропейських мовах, вичерпну історію слова, деривативи (похідні лексеми), розкриття семантики та синоніми. Зважаючи на мету дослідження, вчений об'єднує сучасні йому дані, писемну історію, дописемну реконструкцію, відображає фонетичні процеси, що відбувалися в мові на різних етапах її розвитку, особливості словотворення. Глибина етимологічного аналізу слів досягається шляхом порівняння матеріалу різних мов, у тому числі й давньописемних. Уведення в словникову статтю слів-синонімів і слів-відповідників демонструє лексичне багатство української мови, самодостатність української абстрактної лексики й термінології порівняно з відповідними одиницями іншомовного походження, а також різноманітність сфер уживання слів.

Основу «Етимологічного словника української мови» Я. Рудницького становлять загальноновживані слова. Ми виокремили 20 лексико-семантичних груп такої лексики. Це традиційні лексеми, що відображають побут і реалії матеріальної й духовної культури українського народу. Широко представлена в словнику загальновідома професійна й термінологічна лексика. Автор етимологізує значну кількість діалектних і застарілих слів. Особливостями «Етимологічного словника української мови» Я. Рудницького є наявність у його складі певних пластів онімів, а також лексем, пов'язаних із суспільно-політичними реаліями розвитку української мови в СРСР та в таких країнах, як США, Канада, Австралія та Бразилія.

У підрозділі 3.2. «*Роль Я. Рудницького в укладанні перекладних словників*» розглянуто джерела, принципи укладання й структуру перекладного «Українсько-німецького словника» З. Кузелі та Я. Рудницького (1943).

Словникові статті «Українсько-німецького словника» містять стислу інформацію щодо граматичних, семантичних, орфоепічних, правописних, словотворчих та стилістичних особливостей лексичних одиниць. У словнику представлена загальноживана літературна лексика з мінімальною кількістю, застарілих та діалектних слів. Наявність певних ономастичних і відономастичних лексем зумовлена прагненням відобразити українські культурні традиції. Особливо цінним для сучасних дослідників є те, що цей перекладний словник містить значний пласт різногалузевої термінологіки, утвореної на основі українських слів за правилами українського словотворення. Внесок Я. Рудницького в укладання «Українсько-німецького словника» досить вагомий. Мовознавець опрацював матеріали на літери А–О й додатки: зауваги щодо транслітерації, короткий перелік неологізмів із тлумаченням.

Підрозділ 3.3. «*Ідіолектний словник Я. Рудницького*» містить характеристику праці вченого «З української екзильної ідіолексики», у якій представлено авторське розуміння деяких суспільно-політичних і наукових термінів, що стосуються мультикультурності й багатомовності. Тлумачення 12 реєстрових слів, поданих у словнику, збігаються з усталеними поясненнями їхньої семантики в інших лексиконах. Решті дефініцій, які запропонував автор, властиві помітні ідеологічні конотації, порівняно з тлумаченнями відповідних термінів у «Словнику іншомовних слів» за ред. О. Мельничука, виданому в УРСР 1985 року.

Четвертий розділ «**Внесок Я. Рудницького в розвиток української ономастики**» присвячено проблематиці ономастичних праць мовознавця.

У підрозділі 4.1. «*Питання ономастичної теорії у працях вченого*» висвітлено проблеми ономастики, які були предметом дослідження знаного лінгвіста: взаємозв'язок власних і загальних назв, походження та функціонування онімів, розвиток семантичних процесів у цій сфері, методологія назвознавчих студій.

У поглядах Я. Рудницького на розмежування онімів й апелятивів переважає функційний підхід: у будь-якій назві дослідник виділяє дві її істотні функції – апелятивну й ономастичну, стверджуючи, що перша з них пов'язана з процесом значеннево-мовної типізації слова, а друга – результат процесу значеннево-мовної індивідуалізації лексеми.

Учений, зіставляючи онімний матеріал із апелятивною лексикою, виокремлює в ньому дві категорії: 1) оніми, які формально тотожні апелятивам (сучасна наука трактує їх як деривати, утворені лексико-семантичним способом); 2) власні найменування, що відрізняються від загальних назв певними фонетичними, морфологічними, лексичними рисами (нині їх здебільшого кваліфікують як похідні оніми, утворені морфологічними способами).

Я. Рудницький працював над розв'язанням такої важливої проблеми, як топонімна омонімія. Визначаючи критерії з'ясування

первинності / вторинності омонімних ойконімів і гідронімів, Я. Рудницький спирався на досвід своїх попередників, вважаючи первинною назву річки чи гори. Проте деяка прямолінійність його підходу до інтерпретації взаємозалежності часової фіксації власних назв в історичних джерелах та їхньої первинності / вторинності призвела до недостатньо обґрунтованого висновку, згідно з яким мовознавець первинними визнавав ті найменування, що першими засвідчені в пам'ятках. У сучасних ономастичних дослідженнях встановлення первинності / вторинності однойменних гідронімів та ойконімів базується передусім на виявленні й інтерпретації мотиваційних та словотвірних ознак цих найменувань.

У підрозділі 4.2. «Дослідження Я. Рудницьким української топонімії» розглянуто монографію вченого «Географічні назви Бойківщини» (1939) та розвідки, у яких пояснено походження назви окремих населених пунктів України, як-от: Дрогобич, Жулин, Кульчичі, Львів, Самбір, Семигинів, Стрий, Терехів, Харків (1933–1983 рр.).

Монографія «Географічні назви Бойківщини» (1939) була першою найповнішою в Україні й тодішній Польщі ономастичною працею, в якій у діахронічному аспекті проаналізовано всі основні назви гідрооб'єктів, гір і населених пунктів Бойківщини. Автор подає чітку семантичну класифікацію досліджених топонімів, указуючи на їхній зв'язок із місцевими топографічними реаліями й говорами та простежуючи кожен географічну назву від найдавніших її фіксацій в історичних пам'ятках до сучасних йому форм. Інформацію, почерпнуту з історичних матеріалів, подано із вказівкою на рік і джерело, у якому ці назви зафіксовані. Характеристика сучасних матеріалів містить буквені позначки карт, анкет і діалектологічних записів, звідки взяте найменування. Дослідник детально й глибоко аналізує гідроніми, ороніми й ойконіми Бойківщини, розкриваючи семантику твірних основ, а в деяких випадках – структуру та дериваційні особливості цих топонімів. У їхньому систематизованому описі відображено також фонетичні, графічні, морфологічні варіанти топонімів, наприклад: *K'amiń – na K'atenu, Łotna – Łimna – Łotnica – Łotnycza* тощо.

Праця Я. Рудницького «Географічні назви Бойківщини» відіграла важливу роль у становленні й розвитку вітчизняної ономастики, зокрема топоніміки, саме її виходом було започатковано активне вивчення власних назв Бойківщини, а згодом – й інших регіонів України.

У статтях Я. Рудницького про окремі ойконіми західного регіону України скрупульозно розглянуто відомі гіпотези щодо етимологій цих онімів, продемонстровано пріоритетність словотвірного підходу до їхнього аналізу, а також наведено до цих найменувань усі похідні назви, що побутують як на українських теренах, так і в інших слов'янських країнах.

У підрозділі 4.3. «Назва «Україна» в інтерпретації науковця» висвітлено результати здійсненого Я. Рудницьким структурно-граматичного аналізу базового апелятива й власної назви «Україна».

Початковою для слова «*україна*» науковець вважає семантику «*межівна земля*» (1), із якої через посередництво значення «*частина землі*» (2) розвинулися ще такі значення: «*земля, країна загалом*» (3) і «*країна українського народу*» (4). Як і Ю. Шевельов, Я. Рудницький заперечує гіпотезу про походження назви «Україна» від «окраїна».

Праці, в яких автор розглядає питання функціонування та правопису українських онімів у чужомовному середовищі, схарактеризовані в підрозділі 4.4. «*Я. Рудницький про особливості побутування українських онімів у Канаді*».

З'ясовано, що запропонована мовознавцем класифікація українських топонімів Канади базується на способі їхнього топотворення. Я. Рудницький виокремлює такі види цих онімів: 1) перенесені топоніми; 2) топоніми, утворені від українських антропонімів; 3) топоніми, утворені в Канаді від апелятивних українських іменників або прикметників.

Дослідивши закономірності змін імен та прізвищ українського походження в англomовному середовищі Канади та США, учений продемонстрував, яким чином так звані «іммігрантські» мови адаптували свою антропонімну систему до ономастичних форм (зразків) офіційної англійської мови (її американського чи канадського варіантів). Зокрема, науковець виявив, що прізвища українців виявляють більшу стійкість перед асиміляцією, ніж імена. Типовими антропонімними змінами в Північній Америці, на думку Я. Рудницького, були: повна асиміляція, часткова асиміляція та гібридизація антропонімів.

У п'ятому розділі «*Діалектологічні студії Я. Рудницького*» з'ясовано внесок лінгвіста в розвиток української діалектології.

У підрозділі 5.1. «*Проблема класифікації українських діалектів*» простежено відмінність класифікації українських діалектів Я. Рудницького порівняно з їхньою систематизацією в сучасній лінгвістиці.

В українській мові вчений розмежовував два наріччя – південне й північне, проте в південному наріччі виокремлював ще дві групи говорів – західну й східну, що насправді відповідає сучасному тричленному поділу. Мовознавець також окреслив межі наріч, певних груп говорів і менших одиниць діалектного поділу. Його класифікація, порівняно з сучасною диференціацією діалектів, має деякі неточності: по-перше, недостатньо розроблено розмежування південно-східного діалектного ареалу; по-друге, Я. Рудницький по-іншому визначив належність окремих говорів, зокрема гуцульського, який зараховував до карпатської групи, тоді як у сучасному членуванні цей говір за своїми мовними особливостями входить до галицько-буковинської групи. Важливо зазначити, що вперше у вітчизняному мовознавстві Я. Рудницький указав на перехідні, мішані діалектні утворення.

У підрозділі 5.2. «*Дослідження бойківського і наддністрянського говорів*» проаналізовано праці вченого, присвячені окремим діалектам південно-західного наріччя.

Грунтовно вивчаючи бойківський говір, науковець зосередив увагу на визначенні меж згаданого діалекту, встановленні його зв'язків із сусідніми говорами – наддністрянським та лемківським. Результати вивчення цієї діалектної одиниці викладені в монографії, написаній у співавторстві з Г. Наконечною «Українські говори Південних Карпат (лемківський, бойківський, гуцульський)» (1940). Розглядаючи бойківські говірки, Я. Рудницький дотримувався певних методологічних засад: використовував власноручно зібрані експедиційним шляхом матеріали, а також свої діалектологічні записи для точної характеристики фонетичної системи говору та вимови звуків, застосовував етимологічний підхід до аналізу звукового рівня говору. Окремі розвідки вченого містять цінні додатки – словники діалектизмів.

У діалектологічних працях Я. Рудницького представлені лінгвістичні карти, які демонструють поширення окремих фонетичних явищ, та діалектні тексти, записані Б. Грінченком, Є. Карським, В. Курашкевичем і самим автором від носіїв досліджуваних говорів.

У підрозділі 5.3. «Характеристика львівського міського говору» проаналізовано працю Я. Рудницького «Львівський український говір (Знесіння)» (1943), у якій подано опис зазначеного говору на фонетичному, лексичному, морфологічному, синтаксичному структурних рівнях. Автор був піонером у вивченні цього міського мовного утворення, структуру якого досліджував на основі говірок львівського передмістя Знесіння. Незважаючи на це свідоме обмеження об'єкта дослідження, мовознавець зробив узагальнення щодо основних тенденцій розвитку всього львівського діалекту як наслідку співіснування різних говіркових систем, об'єднаних деякими спільними ознаками у звуковому складі, словотворі й лексиці.

Спираючись на мовно-історичний матеріал, Я. Рудницький констатував, що вказаний міський говір, з одного боку, демонструє загальноукраїнські тенденції лінгвального розвитку, а з іншого – тісно пов'язаний із найближчим діалектним оточенням Львова, яке й зумовило появу певних своєрідних ознак. Діалектолог наголосив, що до особливостей львівського українського говору слід віднести вплив на нього польської мови, простежуваний на різних структурних рівнях, а також пряме й опосередковане запозичення слів із німецької мови. За Я. Рудницьким, львівський говір здебільшого відображав діалектні риси наддністрянських говірок, суто львівськими в ньому були лише окремі фонетико-морфологічні елементи (наприклад, закінчення *-ою*, *-ею*, *(-о)ї*, *(-е)ї*) замість *-ов*, *-ев* (*-оц*, *-ец*) в орудному відмінку однини іменників жіночого роду) й специфічна лексика.

Результати здійсненого історіографічного дослідження узагальнено у **висновках**:

1. Я. Рудницький (1910–1995 рр.) – мовознавець, славіст, фольклорист, літературознавець, книговидавець і громадський діяч української діаспори – зробив вагомий внесок у розвиток україністики. До пріоритетних напрямів

лінгвістичної діяльності вченого належать етимологія, лексикографія, історія української мови, ономастика, діалектологія, славістика, соціолінгвістика, культура мови. Лінгвометодологічна концепція Я. Рудницького відбиває стан тогочасного мовознавства, демонструє високу філологічну кваліфікацію й глибоку ерудицію науковця-поліглота, праці якого публікувалися вісьмома мовами. Досліджувані проблеми вчений розглядав на загальнослов'янському й загальноєвропейському тлі, сприяючи поширенню здобутків вітчизняного мовознавства в міжнародному середовищі сучасної науки.

2. Важливе місце в лінгвістичному доробку Я. Рудницького посідає висвітлення питань походження, розвитку та функціонального статусу української мови. Історія української мови постає в працях вченого в двох аспектах: як проблема походження етнічної мови та її місця серед інших слов'янських мов і як проблема становлення й розвитку української літературної мови. Вивчення поглядів відомого науковця на генезу української народної мови в контексті мовознавчих досліджень його сучасників дає змогу констатувати, що значну роль у формуванні концептуальних положень вченого в цій науковій царині відігравали ідеї західноукраїнських лінгвістів. За Я. Рудницьким, українська мова, як і всі слов'янські мови, сформувалася на основі праслов'янської мови, після розпаду якої розвивалась окремо у вигляді говорів українських племен. Тому традиційний поділ слов'янських мов на східно-, західно- й південнослов'янську групи зумовлений, на думку вченого, не генетичним, а насамперед географічним принципом.

3. Літературну мову Я. Рудницький трактує як свідомий витвір високорозвиненого суспільства, який репрезентує культурні надбання народу. Дослідник наголошує на таких її суттєвих ознаках, як унормованість, наддіалектність, культурно-освітня функція та стильова диференціація. Порівняно з нинішніми мовознавцями, учений виокремлює меншу кількість стилів сучасної української літературної мови, зокрема розмовний, риторичний, або промовний, науковий, поетичний.

4. Погляди мовознавця на періодизацію історії української літературної мови узгоджуються з поширеними в діаспорній лінгвістиці концепціями Ю. Шевельова, О. Горбача про виокремлення трьох етапів її еволюції – давнього (XI–XV ст.), середнього (XV–XVIII ст.) і нового (з кінця XVIII ст.). Відлік історії української літературної мови Я. Рудницький починає з XI ст. Важливим є твердження науковця про безперервність літературно-писемної традиції, тому літературну мову середньої доби в Україні учений трактував як певне продовження літературної мови Київської Русі. Особливостями авторської періодизації є виокремлення XVIII ст. як етапу тотальної русифікації та 1876–1906 рр. як періоду виразної спрямованості на розвиток спільної української літературної мови Наддніпрянщини й Наддністрянщини. Розглядаючи східноукраїнське мовлення як базове для формування сучасної літературної мови, дослідник, однак, слушно зауважує, що саме

в західноукраїнському регіоні було закладено підвалини новітньої науково-технічної термінології, активно розвивався публіцистичний стиль.

5. Найвагомим здобутком відомого філолога діаспори в галузі соціолінгвістики є концепція лінгвоциду («лінгвіциду»). Я. Рудницький – автор поширеного в сучасній українській соціолінгвістиці терміна «лінгвоцид» й активно вживаного в зарубіжному мовознавстві терміна «*linguicide*» («лінгвіцид»). Протестуючи проти запровадженої в СРСР мовної політики, учений наполегливо привертая увагу науковців і політиків Заходу до мовного нерівноправ'я в Радянському Союзі, наголошував на недопустимості штучного зближення російської та української мов, засуджував насильницьке втручання у внутрішню структуру української мови.

6. Помітним внеском Я. Рудницького в соціолінгвістику стала достатньо вмотивована й обґрунтована класифікація мов Канади, а також опис визначених ним типів «канадського білінгвізму». Українська мова в цій класифікації належить до групи іммігрантських анклавних мов індоєвропейського походження, стійких до асиміляційних процесів. Проте в радянській лінгвістиці через певні ідеологічні причини таку характеристику української мови, поширеної в Канаді, та відповідні типи двомовності постійно критикували як антинаукові й тенденційні.

7. Значне місце в діяльності Я. Рудницького посідала робота над становленням єдиних літературних норм. Особливо багато уваги автор приділяв питанням збереження в материковій Україні та в діаспорі харківського правопису, ухваленого в 1927–1929 рр., публікував праці, присвячені питанням культури мовлення, боровся за збереження української мови в чужомовному середовищі. Термінолексика, якою послуговувався мовознавець, утворена здебільшого на базі питомих слів за українськими дериваційними моделями та збагачена запозиченнями, насамперед інтернаціоналізмами грецького та латинського походження. Частина термінів, які використовував Я. Рудницький, складають кодифіковані унітерми та терміносполучення, поширені в сучасному українському мовознавстві, проте більшості з них властиві відповідні локальні риси, пов'язані з формуванням на певному етапі розвитку нової української літературної мови її західноукраїнського варіанта.

8. Лексикографічна діяльність Я. Рудницького, що є органічною й вагомою часткою українського словникарства ХХ ст., охоплює етимологічну, перекладацьку та правописну сфери. В історію вітчизняної лексикографії вчений увійшов насамперед як автор ґрунтовного «Етимологічного словника української мови» (1962–1982 рр.) та співавтор «Українсько-німецького словника», укладеного разом із З. Кузелею (1943).

9. «Етимологічний словник української мови» Я. Рудницького був першою в сучасному вітчизняному мовознавстві лексикографічною працею такого типу. Автор увів у науковий обіг пласт української лексики, яка до цього була недостатньо представлена в наявних етимологічних словниках

слов'янських мов і загалом правильно висвітлив походження слів. Основу словника становить загальнослов'янська лексика сучасної української літературної мови, належним чином репрезентована й лексика обмеженого функціонування – термінологічна, діалектна, історична. Словник містить також лексеми, пов'язані із суспільно-політичними реаліями функціонування української мови в СРСР, США, Канаді, Австралії та Бразилії. Автор диференціює реєстрові слова за генетичним принципом, виділяючи питомі лексеми і запозичення.

10. Ретроспективне дослідження лексики в «Етимологічному словнику української мови» Я. Рудницького базується на методологічних засадах її порівняльно-історичного вивчення. У словникових статтях подано реконструйовані індоєвропейські, праслов'янські форми, староцерковнослов'янські, давньоукраїнські лексеми, фіксовані в писемних пам'ятках, словоформи середньоукраїнського періоду й сучасні форми лексем із зазначенням відповідних джерел. Дослідник етимологізує іншомовні слова, виявляючи ймовірний шлях проникнення таких лексичних одиниць в українську мову й указуючи на джерела запозичення та можливу опосередкованість цього процесу. За даними проведеного нами кількісного аналізу орієнтовно 62 % лексичного складу етимологічного словника Я. Рудницького становлять слова загальнослов'янського та власне українського походження, 23 % реєстру – запозичення, 15% – вигуки, звуконаслідувальні слова та власні назви.

11. В «Етимологічному словнику української мови» Я. Рудницького, який повністю відповідав тогочасному рівню розвитку лінгвістики, автор загалом точно й об'єктивно розкрив походження розглянутих тут різних пластів української лексики. Однак деякі рецензенти (О. Горбач, Р. Кравчук) наголошували на необхідності доповнити лексичний реєстр словника важливими для етимологізування діалектизмами, чіткіше розробити географію слів, переглянути принципи відбору лексики та якість використаних джерел.

12. У двомовному перекладному «Українсько-німецькому словнику» З. Кузелі та Я. Рудницького (1943) зібрано й систематизовано багатий лексичний матеріал. У цій праці ширше, ніж зазвичай у перекладних словниках, подано ономастичну й відономастичну лексику, а також загальновідомі й вузькоспеціальні терміни, що значною мірою виявляє самобутність українських моделей номінації та словотворення. Цей словник можна успішно використовувати для перекладу відповідних українських текстів німецькою мовою та як джерельну базу для створення нових перекладних словників.

13. Ономастичні праці Я. Рудницького демонструють як теоретичний, так і практичний аспекти досліджень. В історії української ономастики Я. Рудницький репрезентував напрям, зорієнтований на лінгвістичний аналіз джерельного матеріалу, збирання якого відзначається максимальною

ретельністю. Таку спрямованість ономаст зреалізував у дослідженні топонімії Бойківщини, яким започаткував активне вивчення власних назв цього і суміжних регіонів України. До основних критеріїв, на яких ґрунтується значна частина ономастичних студій автора і які не викликають суттєвих застережень у дослідників, відносимо насамперед мотивацію та семантику твірної основи, рідше – спосіб творення. Студії, в яких дослідник розкриває етимологію окремих онімів, свідчать про ґрунтовне опрацювання ученим усіх дотичних топонімічних публікацій, глибокий і докладний аналіз найменувань, досконале володіння порівняльно-історичним методом, а також часто виявляють власну думку, позицію автора. І хоча не всі запропоновані вченим етимології в сучасній ономастиці визнаються правильними, проте здебільшого вони демонструють належну обґрунтованість висунутих гіпотез, чіткість доказової бази. Предметом дослідження мовознавця були також міжмовні зв'язки у сфері ономастики: вироблення єдиних і науково обґрунтованих вимог транслітерації українських імен, прізвищ і географічних назв, питання функціонування та правопису українських онімів у чужомовному середовищі. Незважаючи на деякі неточності, дослідження Я. Рудницького в галузі української топоніміки багато в чому не втратили своєї наукової вартості й залишаються вагомим надбанням вітчизняної науки.

14. Помітним внеском в українське мовознавство стали діалектологічні студії Я. Рудницького. Учений започаткував дослідження перехідних і мішаних діалектних утворень, вивчав питання диференціації українського діалектного простору, у межах якого на основі протиставних діалектних явищ виділяв південне й північне наріччя, а в південному виокремлював південно-західну й південно-східну групи говорів. Значну увагу мовознавець приділяв вивченню бойківського діалекту, зокрема окреслив межі вказаного говору, а також простежив його зв'язки з сусідніми діалектами – наддністрянським, гуцульським і лемківським.

15. Першим в історії української діалектології Я. Рудницький звернувся до вивчення міських діалектів, зокрема львівського говору. У праці «Львівський український міський говір (Знесіння)» спостерігаємо системний підхід до аналізу звукових явищ, характеристику всіх структурних рівнів дослідженого мовного утворення, а також відображення в цьому говорі міжмовних і міждіалектних контактів. Автор виявив різноманітність і самотність лексики, притаманної львівському говору, та систематизував її у відповідному словнику.

16. Загалом українознавчі лінгвістичні праці вченого містять чимало цінних положень, які не втратили своєї пізнавальної ваги сьогодні, деякі з висунутих ним наукових припущень успішно підтверджують сучасні дослідники української та інших слов'янських мов.

Перспективи подальшого дослідження спадщини Я. Рудницького вбачаємо у висвітленні таких аспектів його мовознавчої діяльності,

як славістика, акцентологія, вивчення діалектів канадських українців, транслітерація власних назв.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Гапон Л. Концепція лінгвоциду у трактуванні Ярослава-Богдана Рудницького на тлі культурно-історичних реалій розвитку української мови ХХ століття // *Наук. вісн. Волинського нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Серія : Філологічні науки. Мовознавство. Луцьк, 2011. Вип. 5, ч. 1. С. 95–100.*

2. Гапон Л. Ярослав-Богдан Рудницький очима радянської критики // *Наук. зап. Тернопільського нац. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка. Серія : Мовознавство. Тернопіль, 2012. Вип. 2(2011)/1(2012). С. 188–198.*

3. Гапон Л. Філологічні аспекти досліджень Ярослава-Богдана Рудницького // *Studia Methodologica. Тернопіль, 2012. Вип. 34 : Теорія літератури і гуманітарні студії. С. 294–298.*

4. Гапон Л. Лінгвістичні аспекти етимологізації слів у словникових гаслах «Етимологічного словника української мови» Ярослава Рудницького // *Наук. зап. Тернопільського нац. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка. Серія : Мовознавство. Тернопіль, 2014. Вип. 1 (23). С. 35–41.*

5. Гапон Л. Лінгвістична характеристика реєстру «Етимологічного словника української мови» Ярослава Рудницького // *Наук. зап. Тернопільського нац. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка. Серія : Мовознавство. Тернопіль, 2014. Вип. 2 (24) 2014. С. 85–91.*

6. Гапон Л. Лексикографічні характеристики «Українсько-німецького словника» Зенона Кузелі і Ярослава Рудницького (на прикладі матеріалів на літери А–О) // *Filologia, socjologia i kulturoznawstwo : teoretyczne i praktyczne aspekty rozwoju współczesnej nauki. Варшава, 2015. С. 49–55.*

7. Гапон Л. Проблема збереження і перспектива розвитку української мови в діаспорі у науковій спадщині Ярослава Рудницького // *Filologia, sociologia i kulturoznawstwo : osiągnięcia naukowe, rozwój, propozycje na rok 2015. Варшава, 2015. С. 92–101.*

8. Гапон Л. Роль Ярослава-Богдана Рудницького у поширенні україністики в Німеччині і Канаді // *Українська наука в європейському контексті : німецько-українські наукові зв'язки. Мюнхен, 2016. Том 9. С.102–107.*

9. Гапон Л. Характеристика лінгвістичних термінів Ярослава-Богдана Рудницького за походженням // *Literatura, socjologia i kulturoznawstwo. East European Conference. Варшава, 2016. С. 11–15.*

10. Гапон Л. Внесок Ярослава-Богдана Рудницького у розвиток української топоніміки // *ScienceRise. № 10/1 (27). Харків, 2016. С. 53–58.*

11. Гапон Л. Напрямки діалектологічних досліджень Ярослава Рудницького // *Наук. зап. Тернопільського нац. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка. Серія : Мовознавство. Тернопіль, 2016. Вип. 1 (25). С. 15–20.*

АНОТАЦІЯ

Гапон Л. О. Лінгвістична спадщина Ярослава-Богдана Рудницького. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова. – Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк, 2017.

У дисертації здійснено перше комплексне дослідження лінгвістичного доробку Я. Рудницького. Систематизовано й доповнено історико-біографічні факти, що розкривають основні напрями наукової й громадської діяльності вченого, окреслено місце мовознавчих праць у творчому спадку славіста та їхнє науково-теоретичне, соціокультурне й практичне значення. Характеристика пріоритетних аспектів мовознавчих досліджень україніста діаспори ґрунтується на аналізі фундаментальних мовознавчих праць ученого й на ознайомленні з оцінювальними відгуками українських і зарубіжних лінгвістів про ці публікації. У дисертації викладено концепцію походження української мови, яку обстоював Я. Рудницький, його погляди на становлення, періодизацію та чинники історичного розвитку української літературної мови, висвітлено, як учений інтерпретує проблеми й перспективи функціонування української мови в материковій Україні та в діаспорі. Схарактеризовано основні лексикографічні праці Я. Рудницького, з'ясовано внесок лінгвіста в українську ономастику й діалектологію, показано вагомість лінгвістичних здобутків науковця для свого часу та їхню актуальність на нинішньому етапі розвитку українського мовознавства.

Ключові слова: лінгвоісторіографія, українська діаспора, глотогенез, історія української літературної мови, правопис, соціолінгвістика, лінгвоцид, етимологія, лексикографія, ономастика, діалектологія.

АННОТАЦИЯ

Гапон Л. А. Лингвистическое наследие Ярослава Богдана Рудницкого. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.01 – украинский язык. – Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки, Луцк, 2017.

В диссертации осуществлено первое комплексное исследование лингвистического наследия Я. Рудницкого. Систематизированы и дополнены историко-биографические факты, раскрывающие основные направления научной и общественной деятельности Я. Рудницкого, определено место языковедческих работ в творческом наследии славіста, их научно-теоретическое, социокультурное и практическое значение. Характеристика основных аспектов лингвистических исследований украиниста диаспоры базируется на анализе фундаментальных работ ученого и на ознакомлении с оценочными отзывами украинских и зарубежных языковедов на эти публикации. В диссертации рассмотрена концепция происхождения

украинского языка, которую отстаивал Я. Рудницкий, его взгляды на становление, периодизацию и факторы исторического развития украинского литературного языка, освещена авторская интерпретация проблем и перспектив функционирования украинского языка в материковой Украине и в диаспоре. Охарактеризованы основные лексикографические работы Я. Рудницкого, определен вклад лингвиста в украинскую ономастику и диалектологию, доказана значимость лингвистических достижений ученого для своего времени и их актуальность на нынешнем этапе развития украинского языкознания.

Ключевые слова: лингвоисториография, украинская диаспора, глотогенез, история украинского литературного языка, правописание, социолингвистика, лингвоцид, этимология, лексикография, ономастика, диалектология.

SUMMARY

Напон L. O. Jaroslav Bohdan Rudnyckyj's Linguistic Heritage. – Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Philology, specialty 10.02.01 – Ukrainian language. – Lesya Ukrainka Eastern National University, Lutsk, 2017.

A profound research of the linguistic heritage of a prominent Ukrainian Diaspora scholar J. B. Rudnyckyj is done in the thesis.

The work is based on the extensive analysis of the available literature. The total amount of 80 researcher's papers (monographs, dictionaries, manuals, articles), biographical accounts, memoirs of his contemporaries and followers, famous Ukrainian and foreign linguists' publications, periodicals of the 30s-90s of the 20th century

It is for the first time in Ukrainian linguistic historiography the author's concepts on various aspects of Ukrainian language study are elucidated. The scholar's heritage and academic achievement are revealed in the broad context of Ukrainian linguistics development: the significance of J. B. Rudnyckyj's linguistic views in his time and its importance at present stage of Ukrainian philology development are shown. The paper is illustrated with quotations from primary sources. The bibliographic thematic index of J. B. Rudnyckyj's linguistic works is compiled and the glossary of linguistic terms used by J. B. Rudnyckyj is suggested.

The layout of the material of the thesis is presented according to the main issues of the linguist's academic heritage.

A consistent analysis of a scholar's scientific biography is given, his linguistic priorities are determined during Lviv (1929s–1937s), Western European (1938s–1948s) and Canadian (1949s–1995s) periods.

The scholar's heritage and academic achievement are revealed in the broad context of Ukrainian linguistics development: the significance of J. B. Rudnyckyj's linguistic views in his time and its importance at present stage of Ukrainian philology development are shown. The paper is illustrated with quotations from

primary sources. The material of the thesis is presented according to the main issues of the linguist's academic heritage.

The concept of Ukrainian language origin pursued by the scholar is revealed; his views on Ukrainian literary language development, its periodization and factors of historical influence are analyzed; the problems and perspectives of Ukrainian language functioning in mainland Ukraine and in Diaspora in the linguist's interpretation are elucidated; the concept of «linguicide» coined by the scholar in 1967 is analyzed. Special attention is paid to his elaboration of literary language standards, orthographic in particular; the scholar's attempts to produce his own version of «Ukrainian Spelling» based on Kharkiv edition are traced, his concern about language and cultural identity in bilingual environment is considered; common and distinguishing features of the terms preferred by J. B. Rudnyckyj and those used in present linguistic terminological systems are defined.

J. B. Rudnyckyj's main lexicographic works are characterized: «An Etymological Dictionary of the Ukrainian Language (1962–1982)», «Ukrainian-German Dictionary» compiled by Z. Kuzelia and J. B. Rudnyckyj (1943). His unique idiolect dictionary «From the Ukrainian Exile Idiolexics» is analyzed. Scientific and methodological principles of compiling dictionaries, logic and structural peculiarities of entry writing are considered.

The problem of onomastic theory and interlingual connections in the author's works is defined. The analysis of J. B. Rudnyckyj's research is given: a monograph «Geographical Names of Boikivshchyna» (1939), some surveys explaining names of certain locations (1933s – 1983s) are examined. Structural and grammatical analysis of the proper name «Ukraine» and an appellative are elucidated. The researcher's papers devoted to the question of Ukrainian onym functioning and spelling in foreign environment are characterized.

A linguist's contribution to the development of Ukrainian dialectology is valued. The scholar began the study of transitional and mixed dialectal formations, studied the question of the differentiation of the Ukrainian dialectal space, in which, on the basis of opposing dialectal phenomena, the southern and northern dialects were singled out, while in the southern part the southeast and south-eastern groups of the dialects were singled out. An overview of J. B. Rudnyckyj's research of Boiko dialect, Upper Dnistrean dialect, Lviv urban dialect is provided.

The work proves that the linguistic work of the scholar-slavist J. B. Rudnyckyj belongs to the important achievements of modern Ukrainian linguistics.

The study enables to fill some unknown pages in the history of the development of Ukrainian linguistic thought of the twentieth century.

Keywords: linguistic historiography, Ukrainian Diaspora, glottogenetic, literary Ukrainian formation, orthography, sociolinguistics, linguicide, etymology, lexicography, onomastics, dialectology, linguistic terms.

Підписано до друку 01.08.2017 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Друк офсетний. Зам. № 3-231
Умов.-друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 1,0.
Тираж 100 прим.

Віддруковано ФО-П Шпак В. Б.
Свідоцтво про державну реєстрацію В02 № 924434 від 11.12.2006 р.
м. Тернопіль, вул. Просвіти, 6.
тел. 8 097 299 38 99
E-mail: tooums@ukr.net